

PIRMŪJŲ K. DONELAIČIO KŪRYBOS LEIDIMŲ PAPLITIMAS

Iki *Anykščių šilelio* pasirodymo (1860–1861) Rėzos išleistieji *Metai* buvo vienintelis stambus spausdintas lietuvių pasaulietinės literatūros kūrinys. Lėtai tesivystant kritikai, istoriografijai ir pačiai grožinei literatūrai, pirmasis K. Donelaičio kūrybos leidimas negalėjo duoti tų rezultatų, kuriuos jis būtų davęs palankesnėmis istorinėmis aplinkybėmis. Vis tik lietuvių visuomenėje tiek K. Donelaičio *Metai*, tiek ir jo pasakėčios sulaukė atgarsio, buvo skaitomi ir panaudojami literatūriniame bei kultūriniame darbe.

Lietuvoje bene pirmasis apie K. Donelaičio kūrybą atsiliepė A. Mickevičius (1823), nors lietuvių šviesuomenei nesunkiai buvo prieinama ir S. Lindės parašytoji *Metų* recenzija. Tiesa, kiek ankstėliau (1822) K. Donelaičio pavyzdžiu buvo rėmęsis S. Daukantas, norėdamas pabrėžti lietuvių kalbos gražumą ir taisyklingumą. *Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių* jis rašė: „Gražumas ir dailumas kalbos Letuwiu Žamaitiu roda aiszkiej iog ana <...> tejp iszdailinta ira buwusi kyta karta, iog szenden dar kas tur prota ir auksa pľunksna Omera ar Wirgili, tas sakau kou noredamas tou gaľ gudrej gudresnej raszyti toj kaľboj. Tou teysiby pagirtas daynis Doneľaitis darodi sawa garbingo Daynie metu łayka.“¹ Tačiau S. Daukanto žodžiai tuomet liko rankraščiu. A. Mickevičius, atrodė, buvo skaitęs K. Donelaičio *Metus*. Tai liudija jo pastaba *Poezijos* II tomelyje, prie poemos *Gražina* eilutės „A chocioż Niemec, gļos ludzki rozumiaľ“². Poetas, norėdamas parodyti lietuvių liaudies požiūrį į vokiečius, nukreipė skaitytoją į keletą šaltinių, tame tarpe ir į Rėzos išleistus *Metus*, šiltai apibūdinamas kūrinį: „Prieš keletą metų [Rėza] išleido lietuvio Donelaičio hegzametu parašytą poemą apie keturis metų laikus, pridėdamas vokišką vertimą ir mokslinius paaiškinimus. Toji poema savo turiniu ir dailia išraiška nusipelno pagyrimo, o mums dar ir tuo įdomi, kad teisingai pavaizduoja lietuvių liaudies papročius.“³

Netrukus K. Donelaičio *Metai* tapo žinomi kitiems lietuvių literatams. Kaj. Nezabitauskis šį „eiloms arba viršais“ parašytą kūrinį paminėjo savo bibliografijoje, pridėtoje prie jo elementoriaus *Naujas mokslas skaitymo* (1824). Bibliografija buvo išversta į lenkų kalbą ir tais pačiais metais paskelbta laikraštyje *Dziennik Wileński* (t. I–II). Tai, kas buvo suregistruota Kaj. Nezabitauskio bibliografijoje, turėjo būti žinoma ir D. Poškai, nes jiedu buvo bičiuliai.

Lietuvių literatų žinias apie K. Donelaitį papildė P. Kepeno studija *Apie lietuvių tautų kilmę, kalbą ir literatūrą* (1827). Lietuvių literatūros klausimais informaciją P. Kepenui teikė D. Poška⁴. Apibūdinamas Rytų Prūsijos literatūrinį gyvenimą, P. Kepenas rašė: „Pirmuoju tarp pasaulietinių poetų turime pripažinti Donelaitį <...>, kurio eilės „Metai, arba keturi metų laikai“ kartu su vokišku vertimu ne per seniai išleido profesorius Rėza.“⁵ P. Kepenas pacitavo ištrauką iš pratarmės, kad kūrinio negalima pavadinti nei idile, nei epu ir kad jame vaizduojami žemieji kaimo gyventojų sluoksniai⁶. Pažymėtina, jog P. Kepenas nurodė *Metų* vertimą į latvių kalbą. Pateikdamas žinių apie latvių literatą K. Elferfeldą, išleidusį 1804 m. hegzametu parašytą idilišką poemą „Bertulis ir Maja“, studijos autorius pridūrė: „Lietuvių literatūros mėgėjams nėra nežinoma, kad ir Prūsijos lietuvių kalba keturi metų laikai Donelaičio apdainuoti

¹ S. Daukantas, *Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu*. 1822. K., 1929, p. 20.

² A. Mickiewicz. *Poezye*, II. Wilno, 1823, p. 13 („Nors kvailas buvo vokietis visai, bet kalbą tą suprato ir jusiai“; vert. Just. Marcinkevičius).

³ T. p., p. 76. Taip pat žr. V. Mykolaitis-Putinas. *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*. V., 1955, p. 29–30.

⁴ П. К. Кепен. *О происхождении, языке и литературе литовских народов*, p. 105–106.

⁵ T. p., p. 91–92.

⁶

T. p., p. 92.

hegzametru. Tuo pat metu šį kūrinį į latvių kalbą vertė velionis pastorius Vatsonas.⁷ 1828 m. L. Rogalskis šią P. Kepeno studiją išvertė į lenkų kalbą ir paskelbė laikraštyje *Dziennik Wileński* (Historia i literatūra, V). Visos joje pateiktos žinios jau galėjo pasiekti kiekvieną lietuvių inteligentą.

Tuo metu S. Stanevičiaus dėka Rėzos išleistoji K. Donelaičio kūryba organiškiau įsiliejo į bendrą lietuvių literatūrinį gyvenimą. S. Stanevičius *Trumpo pamokymo kalbos lietuviškos arba žemaitiškos* pratarinėje, rašytoje 1827 m., iškėlė didžiulę kalbinę K. Donelaičio *Metų* vertę. Nurodydamas geriausias lietuviškas knygas, iš kurių reikia mokytis kalbos, S. Stanevičius rašė: „Antrą vietą duodame [po M. Daukšos ir K. Sirvydo] raštams lietuvininkų Prūsų, tarp kurių pasirodo mokslingas vyras dr. L. G. Rėza. Knygos, per jį išduotos ir vertos, idant nuo visų lietuvininkų skaitomos ir mylimos būtų, yra „Visas šventas raštas“ ir „Keturi dalys metų“ Donaleičio.“⁸ 1829 m. Vilniuje išėjo antrasis K. Donelaičio pasakėčių leidimas – *Šešios pasakos Simono Stanevyčios žemaičio ir antros šešios Krizo Donalaičio lietuvininko prūso*. Leidėjas (jo asmuo iki šiol dar neišaiškintas) pratarinėje kaip eiliavimo pavyzdį įdėjo 14 eilučių iš „Rudenio gėrybių“, perpasakojo Ezopo ir K. Donelaičio biografijas iš *Aisopo, arba pasakų* prakalbos, pakartodamas Rėzos mintį, jog keturios *Metų* dalys „vertos yra, kad kožnas lietuvininkas ar žemaitis, savo tėviškę mylįs, jas skaitytų“⁹. Ten pat pagarbiai kalbama ir apie Rėzą:

Garbingas ir didžiai mokytas vyras dr. L. G. Rėza išdavė tas jo aukštas giesmes su vokišku išguldymu Karaliaučiuje metuose 1818 po antrašo: Das Jahr in vier Gesängen <...>. Šičia tas patsai Rėza ilgą ir labai mokytą pratarimą yra vokiškai rašęs, kur plačiai apie Donalaičio gyvatą ir darbus kaipo didį ir mažne pirmą dainuotoją Lietų žemės pasakoja: iš čia dar dasižinojome, kad Donalaitis ir gromatas tuo pačiu būdu, eilomis, rašė, bet tos nebspaustos rankos raštuose guli <...>. Jau minavotas garbingas vyras Rėza metuose 1824 išdavė vėl knygelę po antrašo: „Aisopas, arba pasakos“ <...>, kur gale pridėjo Donalaičio pasakas, kurias mes šičia taipogi išduodame, nieko neatmainydami ir rašymo būdą lietuvininkų Prūsų, pagal vokiškos ir grykoniškos kalbos ištaisytą, užlaikydami. Jis taipogi ir šičia prie tos savo knygelės labai gražią prakalbą, bet lietuviškai rašė: o turime pripažinti, kad mūsų pratarime dabarčiu gyvais jo žodžiais daug vietose pasakojome.¹⁰

Taigi ne tik K. Donelaičio kūriniai, bet ir paties Rėzos įtaka lietuvių literatūros raidai tuo laiku jau buvo itin vaisinga.

Lietuvoje K. Donelaitis nebuvo užmirštas ir vėliau. Karštai propagavo *Metus* savo veikale *Lietuva* (1846) L. Jucevičius:

Trumpai apsistosiu ties kai kuriais poetais, kurių kanklės skamba garsiausiai. Jų visų priešakyje yra prūsas Donelaitis (miręs 1780 metais), tikrai didis tautinis poetas. Jo poema „Keturi metų laikai“ yra kuo teisingiausias kaimo žmonių papročių, gyvenimo būdo ir triūso paveikslas. Jame it veidrodyje matome tautos charakterį, jos moralinį ir fizinį išsivystymą. Tai gimtinės laukų ir pievų, gimtinės upelių poezija. Kai skaitai Donelaičio „Keturi metų laikus“, tai atrodo, lyg visiškai nukiltum į dorų mūsų kaimiečių tarpą. Tai yra tikra, originali prastųjų žmonių poezija! Visi asmens joje yra valstiečių luomo. Poetas su jais gyvena, bendrauja, kartu su jais dirba, kartu ilsisi, puotauja ir niekad neišeina už artojo pirkelės ribų. Ir tiktai piešdamas kaimo gyvenimo laimingumą¹¹, jis tarpais, vien kontrasto dėlei, paliečia aukštesniojo luomo papročius.¹²

⁷ T. p., p. 68–69.

⁸ S. Stanewicze. Skaytisentyms. – Kn.: *Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos arba žemaytyszkos*. Wyljniuje, 1829, p. IV.

⁹ J. J. W. Lituwys. Prakalba. – Kn.: *Szeszes pasakas Symona Stanewiczės žemaycze. yr antras szeszes Kryžza Donatayczia lituwynynka prusa*. Wylniuje, 1829, p. V.

¹⁰ T. p., p. V–VIII.

¹¹ Romantiškai nusiteikęs L. Jucevičius šiuokart tartum neapčiuopia socialinio *Metų* turinio.

¹² L. A. Jucevičius. *Raštai*. V., 1959, p. 65–66.

Pirmąjį K. Donelaičio *Metų* leidimą turėjo savo bibliotekoje S. Daukantas.¹³ Gana plačiai šiuo leidimu naudojosi, pateikdamas ir nemažą citatų, J. Čiulda neišleistoje lietuvių kalbos gramatikoje, parašytoje lenkų kalba 1854 m.¹⁴

Nauji ketinimai literatūriname ir kultūriniame darbe pasinaudoti K. Donelaičio kūryba išryškėjo apie 1860 m.

Yra išlikęs rankraštinis J. Juškos įvairių išrašų rinkinys¹⁵, kuriame greta S. Daukanto, S. Stanevičiaus, M. Valančiaus ir kitų tekstų yra nemaži fragmentai iš visų keturių K. Donelaičio *Metų* dalių. Prie šių fragmentų pridėtas įvadinis J. Juškos straipsnis apie K. Donelaitį, parašytas remiantis „didžio žinovo ir mylėtojo lietuviškos kalbos“ Rėzos mintimis ir duomenimis, išdėstytais *Metų* pratarmėje bei paaiškinimuose. Šis rinkinys turbūt sudarė medžiagą lietuviškų skaitinių knygai, kurios rankraštį J. Juška 1864 m. rodė Vilniaus mokslo apygardos kuratoriui J. Kornilovui¹⁶. Ši skaitinių knyga nebuvo išleista.

Tokio pat likimo sulaukė ir M. Akelaičio proza atliktas *Metų* vertimas į lenkų kalbą, nors jam spausdinti jau buvo gautas ir cenzūros sutikimas (1861). M. Akelaitis buvo sumanęs drauge su vertimu išspausdinti ir lietuviškąjį poemos tekstą¹⁷. Gali būti, kad šiam M. Akelaičio darbui pritarė ir S. Daukantas, kadangi jiedu 1858–1859 m. kartu gyveno Jaunsvirlaukoje (Latvija), kartu keliavo po Žemaitiją. Išrašus iš Rėzos komentarų *Metams* darėsi apie 1857–1863 m. A. Kosaževskis¹⁸.

Iš Rėzos išleistųjų *Metų* buvo mokomasi lietuvių kalbos. Jais naudojosi F. Kuršaitis lietuvių kalbos seminare Karaliaučiuje¹⁹. Ir vėliau, kai jau buvo išėję A. Šleicherio ir F. Neselmano parengti *Metų* leidimai, kai kurie Marijampolės gimnazijos mokiniai su *Metais* susipažino iš Rėzos leidimo²⁰.

Tad Rėzos dėka K. Donelaičio kūriniai XIX a. pradžioje ir viduryje Lietuvoje buvo skaitomi, buvo suprasta didžiulė literatūrinė, kalbinė, etnografinė jų reikšmė, jų vieta lietuvių literatūros raidoje. Be to, reikia pažymėti, kad turimi negausūs duomenys neatspindi to idėjinio poveikio, kurį, be abejo, turėjo daryti kai kuriems ano meto lietuvių literatams antibaudžiaviniai K. Donelaičio poezijos motyvai, apibūdinti ir paties poemos leidėjo Rėzos.

K. Donelaičio *Metų* ir pasakėčių pasirodymas buvo didelės reikšmės įvykis lietuvių literatūriname gyvenime XIX a. pradžioje. Su K. Donelaičio kūryba lietuvių literatūroje iškilo į viešumą iki tol neregėtu mastu socialiniai klausimai, tautinės literatūros ugdymo uždaviniai, atsivėrė jos vystymosi perspektyvos, užsimezgė tarptautiniai ryšiai, ėmė rasti kvalifikuota literatūros kritika, buvo susirūpinta liaudies skaitytojo literatūriniu švietimu ir auklėjimu. Šių pasiekimų akivaizdoje išryškėja itin pažangus Rėzos, kaip donelaitianos pradininko, vaidmuo.

Albinas Jovaišas, *Liudvikas Rėza*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 149–156.

¹³ J. Lebedys. „Simano Daukanto biblioteka“. – *Lietuvių literatūros instituto darbai*, T t. K., 1947, p. 62.

¹⁴ Plačiau žr. V. Žukas. „Keletas K. Donelaitį liečiančių rankraščių“. – Kn.: *Kristijonas Donelaitis*. („Literatūra ir kalba“, VII), p. 320–322.

¹⁵ Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros in-to Rankraštynas, Nr. 2193. [Dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto. – Red.]

¹⁶ B. Tolutienė. Antanas Juška leksikografas. – Kn.: „Literatūra ir kalba“, V. V., 1961, p. 127.

¹⁷ Plačiau apie M. Akelaičio atliktą K. Donelaičio *Metų* vertimą ir pastangas jį išspausdinti žr. V. Žukas. „Keletas K. Donelaitį liečiančių rankraščių“, p. 322–327.

¹⁸ Tautosaka iš Kossarzewskio „Lituanikos“. – Kn.: „Tautosakos darbai“, III, K., 1937, p. 132–133.

¹⁹ A. Kurschat. [Pastaba prie E. Volterio str. „Litauische Dichter und Volksbildner“]. – MLLG, V, 1900, p. 306.

²⁰ Lietuvos Mylėtojas. [J. Šliupas]. *Lietuviszkieje Rasztai ir Rasztininkai*. Tilžė, 1890, p. 175.